כיתות ז'-ט' | גמרא | שיעור 3 מתוך 3 | 45 דק' | מסכת בבא קמא דף ב ע"ב - ג ע"א

קרן, שן ורגל: שלושה אבות בשור, ומה עושה תולדה ל"קרובה" של האב

להורדה: מערך שיעור מלא (PDF) · דף עבודה (PDF) · מערך (Word) · דף עבודה (Word)

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את שלושת האבות שבשור: קרן, שן ורגל, ואת המקור של כל אחד מהם בפסוקים.
- התלמידים יכירו את תולדות הקרן, השן והרגל, ויבינו לפי איזה סימן הגמרא משייכת כל תולדה לאב שלה: כוונה להזיק, הנאה מהנזק, נזק מצוי.
- התלמידים יזהו מהלך חוזר בגמרא: "מאי שנא... הני נמי...", והמסקנה שתולדה כמו האב שלה.
- התלמידים ילמדו את ההלכה: תם ומועד, ומתי בעל הבהמה פטור ברשות הרבים (רמב"ם ושולחן ערוך).

📖 הסבר למורה

הברייתא מונה שלושה אבות בשור: הקרן, השן והרגל, והגמרא מחפשת לכל אחד מהם מקור בפסוק. אחר כך היא מונה את התולדות של כל אב (נגיפה, נשיכה, רביצה ובעיטה לקרן; התחככה בכותל וטינפה פירות להנאתה לשן; בגופה, בשערה, במשא, ברסן ובפעמון לרגל), ושואלת בדרך "מאי שנא... הני נמי" מה הסימן שבגללו כל תולדה שייכת לאב שלה.

📜 המקור (מנוקד, מתוך ספריא)

ברייתא, בבא קמא ב ע"ב

תָּנוּ רַבָּנַן: שְׁלֹשָׁה אָבוֹת נֶאֱמְרוּ בְּשׁוֹר – הַקֶּרֶן, וְהַשֵּׁן, וְהָרֶגֶל. קֶרֶן מְנָלַן? דְּתָנוּ רַבָּנַן: ״כִּי יִגַּח״ – אֵין נְגִיחָה אֶלָּא קֶרֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּה בֶן כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל, וַיֹּאמֶר: כֹּה אָמַר ה׳, בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת אֲרָם וְגוֹ׳״. וְאוֹמֵר: ״בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ, וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו, בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח״.

גמרא, בבא קמא ב ע"ב

תּוֹלָדָה דְּקֶרֶן מַאי הִיא? נְגִיפָה, נְשִׁיכָה, רְבִיצָה, וּבְעִיטָה. [...] נְשִׁיכָה – תּוֹלָדָה דְּשֵׁן הִיא! לָא; שֵׁן – יֵשׁ הֲנָאָה לְהֶזֵּיקָהּ, הָא – אֵין הֲנָאָה לְהֶזֵּיקָהּ. רְבִיצָה וּבְעִיטָה – תּוֹלָדָה דְּרֶגֶל הִיא! לָא; רֶגֶל – הֶזֵּיקָהּ מָצוּי, הָנֵי – אֵין הֶזֵּיקָן מָצוּי.

גמרא, בבא קמא ב ע"ב

אִילֵימָא אַהָנֵי; מַאי שְׁנָא קֶרֶן – דְּכַוּוֹנָתוֹ לְהַזִּיק, וּמָמוֹנְךָ וּשְׁמִירָתוֹ עָלֶיךָ; הָנֵי נָמֵי – כַּוּוֹנָתָן לְהַזִּיק, וּמָמוֹנְךָ וּשְׁמִירָתָן עָלֶיךָ! אֶלָּא תּוֹלָדָה דְּקֶרֶן כְּקֶרֶן, וְכִי קָאָמַר רַב פָּפָּא – אַשֵּׁן וָרֶגֶל.

ברייתא, בבא קמא ב ע"ב - ג ע"א

שֵׁן וָרֶגֶל הֵיכָא כְּתִיבִי? דְּתַנְיָא: "וְשִׁלַּח" – זֶה הָרֶגֶל, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר". "וּבִעֵר" – זוֹ הַשֵּׁן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל עַד תֻּמּוֹ".

גמרא, בבא קמא ג ע"א

תּוֹלָדָה דְּשֵׁן מַאי הִיא? נִתְחַכְּכָה בְּכוֹתֶל לַהֲנָאָתָהּ, וְטִינְּפָה פֵּירוֹת לַהֲנָאָתָהּ. מַאי שְׁנָא שֵׁן – דְּיֵשׁ הֲנָאָה לְהֶזֵּיקוֹ, וּמָמוֹנְךָ וּשְׁמִירָתוֹ עָלֶיךָ; הָנֵי נָמֵי – יֵשׁ הֲנָאָה לְהֶזֵּיקָן, וּמָמוֹנְךָ וּשְׁמִירָתָן עָלֶיךָ! אֶלָּא תּוֹלָדָה דְּשֵׁן כְּשֵׁן, וְכִי קָאָמַר רַב פָּפָּא – אַתּוֹלָדָה דְּרֶגֶל.

גמרא, בבא קמא ג ע"א

תּוֹלָדָה דְּרֶגֶל מַאי הִיא? הִזִּיקָה בְּגוּפָהּ דֶּרֶךְ הִילּוּכָהּ, בְּשַׁעֲרָהּ דֶּרֶךְ הִילּוּכָהּ, בְּשִׁלִּיף שֶׁעָלֶיהָ, בִּפְרוּמְבְּיָא שֶׁבִּפְיָהּ, בְּזוֹג שֶׁבְּצַוָּארָהּ. מַאי שְׁנָא רֶגֶל – דְּהֶזֵּיקוֹ מָצוּי, וּמָמוֹנְךָ וּשְׁמִירָתוֹ עָלֶיךָ; הָנֵי נָמֵי – הֶזֵּיקָן מָצוּי, וּמָמוֹנְךָ וּשְׁמִירָתָן עָלֶיךָ! אֶלָּא תּוֹלָדָה דְּרֶגֶל כְּרֶגֶל, וְכִי קָאָמַר רַב פָּפָּא – אַתּוֹלָדָה דְּבוֹר.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

1. פתיחה: שלושה שוורים (5 דקות)
2. שלושה אבות בשור, ומקור הקרן (8 דקות)
3. תולדות הקרן (12 דקות)
4. שן ורגל: המקור בפסוק (8 דקות)
5. תולדות השן והרגל (7 דקות)
6. הלכה, סיכום ודף עבודה (5 דקות)

פירוט מלא של כל שלב, עם הסברים, טיפים, שאלות לכיתה ומפתח תשובות, נמצא במערך השיעור המלא (PDF).

💬 שאלות לדיון

1. למה הגיוני שבעל שור שנוגח בפעם הראשונה (תם) משלם רק חצי נזק, ואילו על אכילה ודריסה הוא משלם נזק שלם?
2. למה בהמה שאכלה או דרכה ברשות הרבים פטורה? מה היה קורה אילו כל בעל בהמה היה צריך לשלם על כל דבר שהיא דרכה עליו ברחוב?
3. כוונה, הנאה, מצוי: איזה מהסימנים האלה מחייב את הבעלים להיזהר יותר? נמקו.
4. חשבו על "תולדות" של היום: קורקינט חשמלי, רחפן, כלב גדול בגינה ציבורית. לאיזה אב הייתם משייכים כל אחד?

💡 הערות למורה

מקורות להלכה: בהמה שעשתה מעשים "שאין דרכה לעשות תמיד... כגון שור שנגח או נשך" משלמת חצי נזק (שולחן ערוך, חושן משפט שפט, ב; רמב"ם, נזקי ממון א, ב), וכך גם תולדות הקרן "בין ברשות הניזק בין בר"ה" (שולחן ערוך שם, יט). "השן מועדת מתחלתה לאכל את הראוי לה. והרגל מועדת מתחלתה לשבר בדרך הלוכה" (רמב"ם שם א, ה). שן ורגל פטורות ברשות הרבים, "מפני שיש לה רשות להלך כאן וכאן" (רמב"ם שם א, ח; שולחן ערוך שם, טו). רשימת התולדות: רמב"ם שם א, י; שולחן ערוך חושן משפט שץ, א (רגל) ושצא, א (שן).

נוסח המשנה והגמרא: אתר ספריא, מהדורת ויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת, ניקוד: דיקטה). פירוש רש"י, רמב"ם ושולחן ערוך: ספריא. פסוקים: ספריא (מקרא על פי המסורה), בלי טעמי המקרא. מומלץ שמורה יעבור על החומר לפני השיעור.

📝 בדף העבודה

השלמת מילים עם מחסן מילים, טבלה: של מי התולדה?, 5 שאלות הבנה, שאלת חשיבה ובונוס: ציירו. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- בבא קמא ב ע"ב (ספריא)
- בבא קמא ג ע"א (ספריא)
- רמב"ם, הלכות נזקי ממון א (ספריא)
- שולחן ערוך, חושן משפט שפט (ספריא)
- שולחן ערוך, חושן משפט שצ (ספריא)
- שולחן ערוך, חושן משפט שצא (ספריא)

מחוון: קרן, שן ורגל: שלושה אבות בשור, ומה עושה תולדה ל"קרובה" של האב

1. **חלק א:** (1) שְׁלֹשָׁה (2) נְגִיחָה (3) נְשִׁיכָה (4) הֲנָאָה (5) מָצוּי (6) בְּכוֹתֶל (7) בְּזוֹג. המילה "צְרוֹרוֹת" במחסן היא המיותרת (צרורות הם תולדה של רגל, אבל הם לא בקטע הזה).
2. **חלק ב:** (1) שן (אב): יש לה הנאה מהנזק; (2) תולדה של קרן (נגיפה): כוונה להזיק, בלי הנאה, לא מצוי; (3) תולדה של שן: הנאה מהנזק; (4) רגל (אב): נזק מצוי בדרך הליכה; (5) תולדה של קרן (רביצה): כוונה להזיק, לא מצוי; (6) תולדה של רגל (זוג): נזק מצוי בדרך הליכה; (7) תולדה של קרן (נשיכה): אין הנאה מהנזק, לכן לא שן.
3. **חלק ג:**
   1. מהפסוק על צדקיהו בן כנענה, "באלה תנגח את ארם" (מלכים א כב, יא), ומברכת משה ליוסף, "וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח" (דברים לג, יז).
   2. בשן יש הנאה מהנזק, ובנשיכה אין. נזק של רגל מצוי, ורביצה ובעיטה אינן מצויות.
   3. בקרן יש כוונה להזיק, והבעלים צריכים לשמור. גם בתולדות יש כוונה להזיק, ולכן "תולדה דקרן כקרן".
   4. "ושלח" זה הרגל ("משלחי רגל השור והחמור"); "ובער" זו השן ("כאשר יבער הגלל עד תמו").
   5. בחצר של אחר: הבעלים משלמים נזק שלם מן היפה שבנכסיו (רמב"ם, נזקי ממון א, ב; שולחן ערוך, חושן משפט שפט, ב). ברחוב: פטורים, כי לבהמה יש רשות ללכת שם (רמב"ם שם א, ח; שולחן ערוך שם, טו).
4. **חלק ד:** שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת. כיוון אפשרי: אכילה ודריסה הן דרכה של הבהמה ("מועדת מתחלתה"), ולכן הבעלים היו צריכים לצפות אותן ולשמור; נגיחה של שור תם היא דבר יוצא דופן שהבעלים לא ציפו לו.